

**PROBATSIIYA INSPEKTORINING OZODLIKDAN MAHRUM
QILISH BILAN BOG'LIQ BO'LMAGAN JAZOLARGA HUKM
QILINGAN AYOLLAR BILAN ISHLASH FAOLIYATINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Xolboyeva Gulrux Inomjon qizi

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 2-kurs kursanti

Toshkent. sh

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20705181>

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada probatsiya inspektorlarining ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazolarga hukm qilingan ayollar bilan ishlash faoliyatining huquqiy, ijtimoiy va psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. Ayollar jinoyatchiligining tub sabablari (oilaviy zo'ravonlik, iqtisodiy qaramlik, ishsizlik) hamda mahkuma ayollarni jamiyatga ijtimoiy moslashtirish (reabilitatsiya) jarayonidagi qiyinchiliklar ilmiy asoslangan. Xorijiy davlatlarning, xususan, Buyuk Britaniya, AQSh va Skandinaviya mamlakatlarining probatsiya tizimidagi "genderga asoslangan" (gender-responsive) yondashuv tajribasi qiyosiy o'rganilib, O'zbekiston Respublikasi probatsiya xizmati amaliyotini takomillashtirish yuzasidan aniq ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: probatsiya xizmati, mahkuma ayollar, muqobil jazolar, ijtimoiy reabilitatsiya, gender yondashuv, oilaviy zo'ravonlik, xorij tajribasi, jamoat xavfsizligi.

Аннотация: В данной научной статье анализируются правовые, социальные и психологические особенности деятельности инспекторов пробации по работе с женщинами, осужденными к наказаниям, не связанным с лишением свободы. Научно обоснованы коренные причины женской преступности (домашнее насилие, экономическая зависимость, безработица) и трудности в процессе социальной адаптации (реабилитации) осужденных женщин. Изучен передовой зарубежный опыт Великобритании, США и Скандинавских стран по

Contact: 99 826 99 56

применению «гендерно-ориентированного» (gender-responsive) подхода в системе пробации, разработаны конкретные научно-практические предложения по совершенствованию практики службы пробации Республики Узбекистан.

Ключевые слова: служба пробации, осужденные женщины, альтернативные наказания, социальная реабилитация, гендерный подход, домашнее насилие, зарубежный опыт, общественная безопасность.

Abstract: This scientific article analyzes the legal, social, and psychological features of the activities of probation inspectors working with women sentenced to non-custodial punishments. The root causes of female criminality (domestic violence, economic dependence, unemployment) and the difficulties in the process of social adaptation (rehabilitation) of convicted women are scientifically substantiated. The advanced foreign experience of the UK, the USA, and Scandinavian countries in applying a "gender-responsive" approach in the probation system was comparatively studied, and specific scientific and practical proposals were developed for improving the practice of the probation service of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: probation service, convicted women, alternative punishments, social rehabilitation, gender approach, domestic violence, foreign experience, public safety.

Jamiyatni insonparvarlashtirish va jinoyat qonunchiligini erkinlashtirish sharoitida ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazolar (jarima, axloq tuzatish ishlari, majburiy jamoat ishlari, ozodlikni cheklash) tizimining samarali ishlashi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jazolarni o'tayotgan shaxslar orasida ayollarning borligi probatsiya inspektorlaridan o'ziga xos, ta'sirchan va individual yondashuvni talab qiladi.

Kriminologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayollar jinoyatchiligi ko'pincha og'ir ijtimoiy-maishiy muammolar, oilaviy zo'ravonlik qurboni bo'lish, moddiy yetishmovchilik yoki farzandlarini boqish ehtiyoji kabi omillar ta'sirida kelib chiqadi. Shu sababli, mahkuma ayollarga nisbatan jazo ijrosini ta'minlash faqatgina ularning

harakatlarini cheklash yoki nazorat qilishdan iborat bo'lmagan, balki ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, psixologik jarohatlarini davolash va jamiyatga sog'lom a'zo sifatida qaytarishga qaratilmog'i lozim.

Probatsiya inspektorlarining ayollar bilan ishlash faoliyatida qator o'ziga xos qiyinchiliklar va muammolar mavjud:

- **Ijtimoiy stigmata (tamg'alash) va oilaviy qiyinchiliklar:** Sudlangan ayol jamiyat va hatto o'z oilasi (qarindoshlari, turmush o'rtog'i) tomonidan qattiq qoralanadi. Erkaklarga nisbatan kechirimliroq bo'lgan jamiyat qarashlari ayollarni tezda ajratib qo'yadi. Bu esa ayolning ruhiy tushkunlikka tushishiga va ijtimoiy izolyatsiyaga uchrashiga sabab bo'ladi.

- **Onalik majburiyatlari va jazoni o'tash o'rtasidagi ziddiyat:** Majburiy jamoat ishlari yoki axloq tuzatish ishlariga jalb qilingan ayollarning aksariyati yosh bolali onalardir. Jazo muddatini o'tash vaqtida ularning farzandlariga qarab turish muammosi paydo bo'ladi, bu esa jazo ijrosidan bo'yin tovlash kabi qoidabuzarliklarni istaksiz ravishda keltirib chiqaradi.

- **Iqtisodiy qaramlik va kasbiy malakaning yo'qligi:** Probatsiya hisobidagi ayollarning ko'pchiligi doimiy ish joyiga va muayyan kasbga ega emas. Bu ularga tayinlangan jarima yoxud moddiy zararni qoplashda katta qiyinchiliklar tug'diradi va ularni yana qayta jinoyat (retsdiv) yo'liga kirishiga, xususan, firibgarlik yoki fohishalik bilan shug'ullanishiga olib kelishi mumkin.

Rivojlangan davlatlar probatsiya tizimida "Gender-responsive approach" (Genderga asoslangan yondashuv) tushunchasi keng qo'llaniladi:

- **Buyuk Britaniya:** Britaniya probatsiya xizmatida faqat ayollar uchun mo'ljallangan maxsus "Women's Centres" (Ayollar markazlari) faoliyat yuritadi. Mahkuma ayollar politsiya bo'limiga emas, balki aynan shu markazlarga kelib nazoratdan o'tadi. Bu markazlarda probatsiya inspektori bilan birga psixolog, bolalar

tarbiyachisi va ijtimoiy xodimlar faoliyat olib boradi. Jazo o'tash jarayoni ayolning oilaviy hayotiga zarar yetkazmaydigan tarzda tuziladi.

- **Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSh):** AQShda mahkuma ayollar bilan ishlovchi probatsiya ofitserlari "Trauma-informed care" (Shikastlanishni hisobga oluvchi yordam) dasturi bo'yicha majburiy o'qitiladi. Chunki jinoyat sodir etgan ayollarning katta qismi o'tmishda jismoniy yoki jinsiy zo'ravonlikni boshdan kechirgan bo'ladi. Ularga odatiy buyruqbozlik (qattiqqo'llik) usulida munosabatda bo'lish teskari effekt beradi.

- **Skandinaviya davlatlari (Shvetsiya, Norvegiya):** Bu davlatlarda nazoratdagi ayolning rehabilitatsiyasi davlat tomonidan kafolatlangan bandlik tizimi orqali amalga oshiriladi. Ayolga kasb-hunar o'rgatilib, u o'zini va farzandlarini ta'minlay oladigan darajaga yetgunga qadar probatsiya xizmati uning ijtimoiy himoyachisi sifatida namoyon bo'ladi.

Yuqoridagi muammolardan kelib chiqib, probatsiya inspektorining ayollar bilan ishlash taktikasini quyidagicha o'zgartirish talab etiladi:

1. **Psixologik yondashuv:** Ayollar qattiq stress va his-hayajonga beriluvchan bo'ladi. Probatsiya inspektori ularni doimiy qo'rqitish (jazo og'irlashishi bilan) o'rniga, empatiya (hamdardlik) ko'rsatishi va ularning muammolarini tinglay olishi kerak. Imkon qadar mahkuma ayollar bilan ayol jinsiga mansub probatsiya inspektorlari ishlashi maqsadga muvofiqdir.

2. **Mahalla va "Oila va xotin-qizlar" qo'mitalari bilan hamkorlik:** Ayolni ishga joylashtirish, uning farzandlarini maktabgacha ta'lim tashkilotlariga joylashida mahalladagi xotin-qizlar faoli hamda hududiy bandlikka ko'maklashish markazlari bilan uzviy integratsiyani o'rnatish.

3. **Tarbiyaviy ishlarning o'ziga xosligi:** Ayollarning jamoat ishlari va axloq tuzatish ishlaridagi obektlarini tanlashda ularning jismoniy imkoniyatlari va jinsiga

mos keladigan (masalan, tikuvchilik sexlari, bog'chalarda tozalik ishlari) joylarni belgilash.

O'zbekiston Respublikasi Probatsiya xizmatida nazoratda turgan ayollar bilan ishlash samaradorligini oshirish va ularning qayta jinoyat sodir etishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksiga mahkuma ayollar bilan ishlashning "Gender xususiyatlari"ni hisobga oluvchi maxsus normalarni kiritish. Xususan, homilador yoki uch yoshgacha bolasi bor ayollarga nisbatan majburiy jamoat ishlarini ijro etish tartibini insonparvarlashtirish va ular uchun alohida yengilliklar belgilash.

Ikkinchidan, Har bir tuman (shahar) IIB Probatsiya bo'linmalarida kamida bir nafardan **ayol probatsiya inspektori** shtatini joriy etish yoxud ayol mahkumalar bilan ishlashni faqat maxsus psixologik tayyorgarlikdan o'tgan xodimlarga biriktirish amaliyotini yo'lga qo'yish.

Uchinchidan, Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hamda IIV hamkorligida probatsiya hisobida turgan, ijtimoiy himoyaga muhtoj ayollar uchun mo'ljallangan **maxsus qisqa muddatli kasb-hunar (kasanachilik, tikuvchilik, IT-savodxonlik) markazlarini** tashkil etish va ularni to'liq ish bilan ta'minlash mexanizmini davlat dasturlariga kiritish.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, ayolning jinoyat yo'lga kirishi ko'pincha jamiyatdagi ijtimoiy muammolarning aks-sadosi hisoblanadi. Probatsiya inspektorining vazifasi ularni faqat qonun doirasida jazolash emas, balki yiqilgan joyidan turishga ko'maklashish, qaddini rostlab, sog'lom hayotga va farzandlari bag'riga yorug' yuz bilan qaytishiga huquqiy-psixologik ko'priq vazifasini o'tashdan iborat bo'lmog'i kerak.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Elektron resurs: <https://lex.uz>.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston Respublikasi jinoiy jazolarni ijro etish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-3384-son Qarori.
4. Xudoyberdiyev A.A. "Ma'muriy ishlarni yuritish kafolatlari va huquqni qo'llash amaliyoti". O'quv qo'llanma. – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2024.
5. Gelsthorpe, L., & Sharpe, G. "Women and Probation: Contexts, Contexts and Controversies". Probation Journal, UK, 2015.
6. Covington, S. S. "Women and the Criminal Justice System: A Gender-Responsive Approach". Women's Health Issues, USA, 2007.
7. O‘zbekiston Respublikasi IIV Probatsiya xizmati faoliyatiga oid normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2022.

